

RECENSIONER

Det svenska begäret. Sekler av lyxkonsumtion. Paula von Wachenfeldt och Klas Nyberg (red.). Carlsson Bokförlag, Stockholm 2015. 315 s., ill. ISBN 978-91-7331-671-2.

Lyx. Lyxkonsumtion. Iögonenfallande konsumtion. Social tävlan. Behov. Begär. Det här är bara några av de begrepp som artikelförfattarna diskuterar och exemplifierar i den nyligen utkomna antologin *Det svenska begäret. Sekler av lyxkonsumtion*, som redigerats av universitetslektor Paula von Wachenfeldt och professor Klas Nyberg. Och trots att det gått över fem år sedan den dåvarande socialdemokratiska partiledaren visade sig offentligt med en handväska från modehuset Louis Vuitton, en väska som värderades till 6 000 kronor, lever minnet av det och den efterföljande debatten kvar hos många av oss. Debatten satte fokus på en hel del viktiga föreställningar kring konsumtion, som återkommer i antologin, även om dessa inte alltid exemplifieras med just den ovan nämnda väskdebatten.

I antologin skriver tio författare nio artiklar kring fenomenet *lyx*. Det övergripande syftet är att studera hur den nya lyxen som växer fram under 1800-talet tillsammans med en sorts ny överklass, här exemplifierad av en penningstark borgarklass, samspelade med den gamla lyxen, som framför allt förmedlades av ståndspersoner, med betoning på adel och kungligheter. Hur denna nya lyx etableras och tas emot i samhället, hur den förvandlas och utmanar innebörden av begreppet lyx utgör på så sätt antologins ramverk. På senare år har ett flertal studier publicerats om lyx och lyxkonsumtion, och antolo-

gin *Det svenska begäret* återknyter till ett numera väletablerat forskningsfält.

Antologins upplägg är kronologiskt och rör sig från det sena 1600-talets vagnbyggande adel till *haute couture* under det svenska 1900-talets mitt. Det är alltså dessa sekler som står i centrum för antologin, som även har ambitionen att sätta lyxen i en svensk kontext. Först ut är en artikel av Marjatta Rahikainen och Kirsi Vainio-Korhonen, som behandlar statens kontrollbehov när det gällde konsumtion, ett behov som på många sätt tvingade fram lagar och förordningar som in i minsta detalj reglerade användningen av det som definierades som överflödsvaror. Artikelförfattarna visar hur män i högre positioner var undantagna från dessa förordningar, medan den flärdfullhet som behövde tyglas framför allt ansågs vara ett kvinnligt fenomen. Dessa diskussioner är möjliga att spåra i debatten om partiledare Sahlins väska, som även sätter fingret på att detta med lyx är en i hög grad könad historia. Det förekommer sällan debatter om priset på de kostymer som även de figurerar på partiledares kroppar. Nu var Sahlins väska inte vilken väska som helst, utan en handväska från ett internationellt modehus. Att samhällets eliter vänt sig utomlands, till kontinenten, för att skaffa sig de varor man ansåg vara passande för sin ställning är inte ett nytt fenomen. Det skriver Håkan Jakobsson om i sin artikel, där de två adelsmännen De la Gardie och Wrangel beställer jakter och karosser från tillverkare i Nederländerna. En jakt, menar Jakobsson, kan ses som den ultimata lyxen; kostsam att framställa, dyrbar att äga och underhålla men också svår att använda med ett begränsat och specificerat användningsområde. Jakobsson pekar även på den spänning som

kunde uppkomma mellan å ena sidan tillverkarnas idéer om utformning och stil och å andra sidan de inhemska – i det här fallet de svenska – uppfattningarna om vad som var eftersträvansvärt. På samma tema spinner Carolina Brown i sin artikel om förekomsten av spetsar under 1700-talet. Här syns motsättningarna mellan den inhemska svenska produktionen av spetsar som på olika sätt (t.ex. genom överflödsförordningar) skulle skyddas och utvecklas, och den internationella, där spetsar importerade från Flandern, Italien och Frankrike var vanligast. Dock fortsatte spetsarna att utgöra statussymboler och de kom även att vara viktiga i distinktionen mellan det manliga och det kvinnliga.

För att återvända till partiledare Sahlins väska, avslöjar debatten som fördes i media ytterligare ett spår inom lyxkonsumtionsfältet. Problemet var inte bara väskan i sig, eller ens priset på den, utan att just den väskan med det priset ägdes av en partiledare som representerade ett arbetarparti. Ett arbetarparti vars medlemmar knappast tillhörde dem som hade möjlighet att spendera sådana summor på en handväska. Det pekar också på att olika lyxartiklar förknippas med olika klasser. Detta tar Leif Runefelt upp i sin artikel, som behandlar hur färgen blå användes av allmogen årtiondena kring sekelskiftet 1800. Även här är det överflödsförordningar som står i centrum, förordningar som på olika sätt arbetade för att hämma användandet av den mörkblå färgen. Färgen erhöles genom import av den så kallade ”äkta” indigon, indigofera. Flera inhemska försök gjordes för att framställa samma färg, utan att det lyckades. Runefelt pekar i sin artikel på hur den blå färgen på allmogens kläder motarbetades, bland annat med hjälp av sockenstämmorna, också på grund av att den hotade den etablerade ordningen. Fördärvet ansågs vänta om man hemföll åt frestelsen att klä sig över sitt stånd.

Den adliga arkaiska – gamla – lyxen möter den framväxande medelklassen, det är temat för Klas Nybergs artikel. Här undersöker han tre akvareller som alla på olika sätt illustrerar upptakten till och genomförandet av det s.k. fersenska mordet i juni 1810, då riksmarskalken och greven Axel von Fersen d.y. (f. 1755) lyn-

chades under pågående ämbetsutövning i Stockholm. Till bilderna fogas även berättelser om händelserna, som exempelvis förekomsten av sidenparaplyer som fungerade som igenkänningstecken för de borgare som deltog i lynchningen, men också som tillhyggen under själva lynchningen. Paraplyerna blev även symboler för den nya makten (och lyxen), som gör upp med den gamla adliga makten, en makt som grundat sig på börsrätt och inte på meriter. Nyberg pekar på att händelserna 1810 blev en brytningspunkt där den moderna tiden tar över. Motsättningarna men också samarbetena mellan den gamla världen och den nya står på ett sätt också i centrum för Paula von Wachenfeldts kapitel, där huset von Hallwyl illustrerar hur gammal och obemedlad börsadel gifter sig med penningstark och framgångsrik medelklass. von Wachenfeldt menar att det praktfulla palats som byggs och inreds åt familjen von Hallwyl också är en symbol för det nya samhälle som växer fram under 1800-talet, som även utmynnar i en ny samhällsordning där makten flyttas från den gamla börsadeln. Hemmet och de samlingar som Wilhelmina von Hallwyl byggde upp blev ett sätt att skapa sig en ny plattform i tillvaron – samtidigt som den framväxande medelklassen skapade sina egna eliter, i samma anda som börsadeln tidigare gjort.

Detta nya samhälle står också det i centrum för Helena Kåbergs kapitel, som centrerar sig kring det sena 1800-talets syn på den nya konsumtionen som möjliggjordes av en alltmer utvecklade industri och förbättrade levnadsförhållanden. Kåberg menar att denna ökande konsumtion av industritillverkade varor stötte på motstånd där de estetiska idealen var viktiga och som vilade på föreställningen om tradition, anor och stabilitet i det hantverk som krävdes för att framställa föremål med rätt stil. Detta blev särskilt tydligt i den veckopress som framför allt vände sig till kvinnor generellt och hemmafruar specifikt. Här kunde kvinnan lära sig ett förakt för det själlösa och oäkta som allt industritillverkat innebar, och istället koncentrera sig på att bekämpa överflöd och värna om traditioner. Det överlastade hemmet var smaklöst medan ett hem inrett med stil var sparsmakat och

försett med enstaka konstföremål. Liknande kritik mot det man menade var ett överflödssamhälle syns i Louise Wallenbergs kapitel. Där är det 1930-talets film som står i fokus för undersökningen, filmer som på olika sätt pekar på det problematiska med lyxen. Och med lyx avsåg man här ett sorts överflöd, men Wallenberg pekar också på det komplexa förhållandet till lyxen inom det socialdemokratiskt präglade Sverige. Antologin har därmed rört sig alltmer mot samtiden och lyxens vara eller inte vara och dess politiska karaktär blir här extra tydlig. Ulrika Berglund spinner vidare på Wallenbergs diskussioner om landet Lagom och dess ambivalenta inställning till lyxkonsumtion. I det här antologins sista kapitel är det folkhemsperioden som undersöks tillsammans med det svenska lyxmodets utformning. Det allmänna samhällsklimatet förespråkade ett mode för vardagsplagg, praktiska och vardagliga, medan det som benämndes som ”lyx” fick stå tillbaka. Istället, menar Berglund, var det ett internationellt lyxmode, *haute couture*, som tog plats på scenen. I det här kapitlet diskuteras även det svenska i kontrast mot ett internationellt mode.

Samtliga artiklar i antologin kretsar kring lyxen som kontextuell. Lyxen är, menar man, socialt och historiskt bestämd. Det är alltså detta som är avgörande för vad lyx är – eller inte är. Begreppets relativa karaktär är med andra ord både en utgångspunkt för och ett resultat av studierna som utgör antologins innehåll. För att återknyta till Sahlins Louis Vuitton-väska avslöjar debatten om den att dessa frågor inte på något sätt är nya. Liknande frågor har under de senaste fyra århundraderna stötts, blötts och hanterats på olika sätt. Lyxvaror har och kommer alltid att brukas som statusmarkörer och som särskiljare. Och att detta ämne är känsligt i ett samhälle som under lång tid strävade efter klasslöshet avslöjas inte minst i den debatt som en väska väckte. Här blir även dubbelmoralen tydlig. Beroende på vilket kön och vilken klass eller samhällsposition man hade blev man bestraffad eller urskuldad på olika vis för de investeringar man gjort i föremål. Flera av artiklarna förhåller sig till och handlar om de olika överflödsförordningar som var så vanligt förekom-

mande under 16-, 17- och 1800-talen, men som egentligen var helt tandlösa i bekämpandet av det som definierades som lyxkonsumtion. Även senare politiska begränsningar, om än inte lika uttalade som under tidigare århundraden, stod sig slätt mot detta *begär* efter lyx. Men att lyxen också kunde vara ett *behov* utreds inte närmare i de olika artiklarna, och hade kunnat utvecklas. Dessa två behöver inte heller operera skilda från varandra utan samverkar och skapar ett konsumtionssamhälle. På samma sätt hade det svenska fått utredas och fördjupas. Fanns det ett särskilt *svenskt* begär, såsom antologins titel antyder?

Författarna till kapitlen i antologin har genomfört sina undersökningar med stringens och just de olika resonemangen kring vad begreppet lyx fylls med för innehåll och hur detta kan exemplifieras i den undersökta tiden är särskilt bra. Resonemangen som förs följs till slut och det är spännande att se hur man vrider och vänder på liknande frågeställningar och perspektiv. *Det svenska begäret* är en mycket läsvärd och lättillgänglig bok, även för den som inte redan har ett intresse av eller är insatt i diskussionerna kring lyxkonsumtionens kulturhistoria. Som sådan fyller den helt klart ett tomrum, inte bara i undervisningen av universitets- eller högskolestudenter utan också för en bredare läsekrets.

Marie Steinrud, Stockholm

Peter Ullgren: *En makalös historia. Magnus Gabriel De la Gardies uppgång och fall*. Norstedts, Stockholm 2015. 327 s., ill. ISBN 978-91-13040-83-7.

Som ett ”grumligt rödvin”, ja så beskriver Peter Ullgren med egna ord inledningsvis hur hans bok *En makalös historia. Magnus Gabriel De la Gardies uppgång och fall* bitvis kan uppfattas. Hur är en text skriven som är som ett grumligt rödvin, undrar jag? Och vad vill en författare uppnå med att skriva grumligt? Med dessa frågor i bakhuvudet har jag läst Peter Ullgrens ny-